

ANNA FABER-CHOJNACKA

Wychowawcza rola czasopism dla dzieci i młodzieży w Krakowie w dwudziestoleciu międzywojennym*

W badaniach nad prasą polską w latach 1918 - 1939 istotne miejsce winny znaleźć prace nad czasopismami dla dzieci i młodzieży. W całej tej ogromnej zbiorowości czasopism znaczną ich część stanowią krakowskie czasopisma dla dzieci i młodzieży. Zagadnienie to nie zostało dotychczas opracowane ani w formie historycznej, ani też bibliografii. Potrzeba badań nad czasopismami regionalnymi wysunięta w rozprawie Jerzego Jarowieckiego pt. "Prasa dla dzieci i młodzieży oraz prasa młodzieżowa w latach 1918 - 1939" stała się moim postulatem badawczym.

Celem pracy było ukazanie Krakowa jako jednego z ważniejszych ośrodków wydawniczych czasopism dla dzieci i młodzieży, zarejestrowanie ukazujących się tytułów i ustalenie ilości i charakteru czasopism przeznaczonych dla dzieci i młodzieży. Przeprowadzona charakterystyka poszczególnych tytułów miała ułatwić wykazanie wychowawczej roli tych pism wśród ówczesnego młodego pokolenia Polaków.

Układ pracy przedstawia się następująco: W rozdziale pierwszym, zatytułowanym "Warunki i czynniki rozwoju czasopism dla dzieci i młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym", scharakteryzowano warunki prawno-ustrojowe rozwoju prasy, podstawy finansowe, organizację pracy redakcji i bazy drukarskiej. Rozdział zawiera też tabele ukazujące warunki

rozwoju pism dla dzieci i młodzieży oraz dane o redaktorach, jak również o wielkościach nakładów tych pism. W rozdziale drugim pt. "Czasopisma dziecięce i młodzieżowe w Krakowie w dwudziestoleciu międzywojennym i ich charakterystyka ilościowa" - przeprowadzono ich klasyfikację, przyjmując za kryteria następujące kategorie: wydawcę, odbiorcę, zasięg terytorialny, zawartość treściową. Stwierdzono, że badane czasopisma były wydawane m.in. przez Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Unia, Okręgową Sekcję Młodzieży Ligi Morskiej i Kolonialnej, Związek Harcerstwa Polskiego, Księży Jezuitów, Sodalicję św. Piotra Klawera. W sześciu tabelach ukazano ilości nowo powstałych tytułów, częstotliwość i czas ukazywania się pism z uwzględnieniem tytułów, częstotliwości i wydawców. Omówiono też technikę wydawniczą i szatę graficzną charakteryzowanych 70 pism.

Rozdział trzeci to "Bibliografia czasopism dla dzieci i młodzieży". W układzie alfabetycznym przedstawiłam wykaz 70 pism, uwzględniając zmiany tytułów, redaktorów, częstotliwość ukazywania się, zmiany formatu, ceny itp. Opis bibliograficzny czasopism uzupełnia charakterystyka poszczególnych tytułów pod względem zawartości, autorów, tematyki. Rozdział trzeci, najistotniejszy dla mojej pracy, stał się podstawą wniosków zawartych w rozdziale następnym.

Na tle obowiązujących dwóch ideałów wychowawczych (wychowanie narodowe, wychowanie państwowe) próbowałam w rozdziale czwartym pt. "Wychowawcza rola czasopism dla dzieci i młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym" nakreślić charakterystykę omawianych pism pod tym względem.

Pracę, obejmującą 265 stron, uzupełnia bibliografia załącznikowa oraz aneks zawierający odbitki kserograficzne wybranych kart tytułowych czasopism dla dzieci i młodzieży wydawanych w Krakowie.

Bazę materiałową dla rozważań stanowiły zachowane egzemplarze prasy dla dzieci i młodzieży ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Narodowej i innych bibliotek pol-

skich. Wykorzystano materiały archiwalne z Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie, a głównie Akta Starostwa Grodzkiego Krakowskiego - Referat Bezpieczeństwa Publicznego II (Sprawy porządku publicznego). Pomocą były spisy czasopism, katalogi, publikacje historyczno-prasowe oraz dostępna literatura naukowa. W badaniach posłużono się różnymi metodami: historyczną, bibliograficzną, metodą analizy i krytyki źródeł, analizą zawartości prasy, metodą porównawczą oraz technikami statystycznymi.

Dysponujemy kilkoma ogólnymi zarysami rozwoju prasy młodzieżowej, licznymi szkicami przyczynkarskimi o prasie szkolnej, harcerskiej czy też o regionalnej, przede wszystkim śląskiej. Są także nieliczne głębsze opracowania analityczne, w których dokonano uporządkowania terminologicznego czy też zarysowano dzieje prasy. Do najbardziej znaczących należą tu prace: Józefa Zbigniewa Białka, Mieczysława Gładysza, Kazimierza Greba, Jerzego Jarowieckiego, Andrzeja Paczkowskiego, Joanny Papuzińskiej. Literaturę tę wykorzystano przy pisaniu pracy.

Przeanalizowano 2016 numerów zachowanych egzemplarzy pism, zarejestrowano i scharakteryzowano 70 czasopism dla dzieci i młodzieży wydawanych w Krakowie w dwudziestoleciu międzywojennym, a mianowicie:

1. dla dzieci młodszych od 9 - 12 lat (2 tytuły);
2. dla dzieci starszych od 12 - 15 lat (3 tytuły);
3. pisma przeznaczone dla młodzieży szkolnej, łącznie 28 tytułów, w tym: szkoły powszechne - 2; gimnazja - 20; szkoły zawodowe - 2; seminaria nauczycielskie - 4;
4. czasopisma wydawane przez kościół, związki i stowarzyszenia religijne (9 tytułów);
5. pisma wydawane przez związki, stowarzyszenia, zrzeszenia, organizacje młodzieżowe i społeczne (11 tytułów);
6. pisma harcerskie (14 tytułów);
7. pisma dla młodzieży wydawane z inicjatywy osób prywatnych (3).

W wyniku analizy zawartości ustalono, że redaktorzy koncepcje programu wspomnianych czasopism podporządkowali głównym tendencjom ideowym i pedagogicznym. Wspomniano już, że w dwudziestoleciu międzywojennym obowiązywały dwa ideały wychowawcze: ideał wychowania narodowego oraz od przełomu lat 1928/29 – ideał wychowania państwowego. Ideały te od 1935 roku uległy dalszemu przeobrażeniu w kierunku wzorca "obywatelsko-narodowego".

Wychowawcza rola czasopism dla dzieci i młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym zaznaczyła się w próbach formowania poglądów i postaw młodego odbiorcy przez dostarczanie mu wiedzy o Polsce i świecie, a także w wysiłkach na rzecz kształtowania systemu wartości drogą oddziaływania poprzez zamieszczanie w pismach utworów literackich i form wizualnych. Redaktorzy pism za wartość nadrzędną uznali wychowanie patriotyczne, stąd na łamach wszystkich czasopism dominowały materiały dotyczące przeszłości Polski, bieżących spraw politycznych, gospodarczych oraz teksty ukazujące losy odrodzonej Polski. Szczególnie podkreślano działalność Marszałka Józefa Piłsudskiego oraz znaczenie czynu legionowego. Redaktorzy usiłowali wpływać na rozwój moralny oraz religijny młodego czytelnika poprzez ukazywanie pozytywnych bohaterów. Propagowano ideał życia, dla którego nadrzędnymi były pojęcia: dobra Ojczyzny i Boga. Pisma dla dzieci lansowały też idee działalności filantropijnej.

Czasopisma szkolne pełniły głównie funkcję kształcącą: usiłowały formować literackie i estetyczne gusty młodzieży, poszerzały zakres edukacji polonistycznej, uczyły samodzielnego wyboru lektury, popularyzowały nowe kierunki w literaturze i sztuce. Publikowano utwory między innymi: Adama Asnyka, Władysława Orkana, Jana Kasprowicza, Marii Konopnickiej, Zygmunta Krasińskiego, Adama Mickiewicza, Kazimierza Przerwy-Tetmajera, Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego. Na łamach periodyków szkolnych rozpowszechniano teksty literackie, publicystyczne i krytyczne głównie autorstwa

uczniów. Miały one do spełnienia funkcję kształcącą (warsztatową). Funkcję tę pełniły także artykuły popularno-naukowe o tematyce przyrodniczej, krajoznawczej, chemicznej, fizycznej, matematycznej etc. W czasopismach szkolnych drukowano artykuły znanych profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, nauczycieli, wychowawców (Władysław Szafer, Tytus Chałubiński, Joanna Sędzik-Kłapkowska), jak i uczniów. Periodyki uczniowskie typu "zwierciadła życia szkolnego" służyły głównie realizacji celów szkoły w zakresie wychowawczo-pedagogicznym. Były przepełnione sprawozdaniami, kronikami, informacjami i wiadomościami dotyczącymi szkoły.

Czasopisma szkolne pełniły funkcje wychowawcze, których zadania i cele formułowano następująco:

1. wychowywać świadomego i twórczego obywatela w kulcie dla państwa, wyrabiać w nim poczucie prawa i obowiązku, a przede wszystkim karność i posłuszeństwo wobec rządu;

2. kształcić w jednej osobie pracownika i bojownika, rozwijać szacunek do pracy, a głównie kształtować charakter człowieka mocnego, szczepić kult wodza i bohatera, "uwojskować" młodzież, rozwijać w niej tężyznę fizyczną i gotowość bojową;

3. wychowywać we wrogości do ZSRR i rewolucji, równocześnie głosząc hasła solidaryzmu społecznego, ideę zgodnego współżycia wszystkich klas, nakazywać myśleć przede wszystkim o Polakach i polonizować mniejszości narodowe;

4. chwalić współczesność, rzeczy swojskie, budzić dumę i radość z posiadanego państwa, afirmować istniejącą rzeczywistość;

5. gloryfikować tradycję narodową, głównie szlachecką i pokazywać znaczącą rolę Kościoła w naszej historii.

Redaktorzy przyjęli założenie, że wychowanie państwowe jest najbardziej wszechobejmujące, stanowiąc syntezę wychowania religijnego, narodowego i obywatelskiego. Idealem stał się człowiek rzetelnie pracujący zawodowo i działający społecznie i te cechy charakteru ukazywano młodym Pola-

kom na łamach czasopism. Podkreślano wielokrotnie, że praca to patriotyzm, a nauka to właśnie patriotyzm młodych.

Pewne zmiany w treściach lansowanych na łamach interesujących nas czasopism nastąpiły po reformie oświatowej ministra J. Jędrzejewicza w 1932 r. głównymi tematami stała się Polska i jej kultura. Literatura dla młodzieży miała kształtować sferę uczuć obywatelsko-państwowych. Współczesna rzeczywistość Polski i jej potęga miały budzić podziw. We wszystkich czasopismach dla dzieci i młodzieży zaczęła występować tematyka krajoznawcza i regionalna. Propagowane hasło "przez poznanie ziemi ojczystej do jej umiłowania" wzbudzało głęboki patriotyzm i miłość ojczyzny. Wychowanie młodzieży w duchu miłości, przywiązania i całkowitego oddania Polsce realizowały także czasopisma harcerskie.

Czasopisma dla młodzieży w latach 1918 - 1939 wydawane były w Krakowie przez różne organizacje społeczno-polityczne młodzieży. Stanowiły one narzędzie kształtowania poglądów i postaw odbiorcy w duchu ideologii wydających je organizacji. Prawie wszystkie liczące się organizacje miały własne pisma, np.: Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Młodzieży Wiejskiej, Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych, a także stowarzyszenia religijne.

Wychowanie religijne stanowiło integralną część wychowania państwowego, zmierzało do wyrobienia u młodego człowieka takich cech charakteru, jak cierpliwość, pokora, posłuszeństwo, znoszenie krzywd bez sprzeciwu, a przede wszystkim pobożność. Treści wychowawcze zawarto w komentarzach do przykazań, opisach przykładowych uczynków. Uczono szacunku dla miejsc kultu, podawano budujące przykłady z historii Kościoła, propagowano lektury o tematyce misyjnej.

W czasopismach dla dzieci i młodzieży wydawanych w Krakowie w dwudziestoleciu międzywojennym splatały się różne ideały: świeckie i katolickie; demokratyczne i sanacyjne.

Wszystkie czasopisma realizowały jednak idee wychowania państwowego, będącego syntezą wychowania religijnego, narodowego i obywatelskiego. Ten typ wychowania znalazł wówczas odzwierciedlenie w haśle: Bóg, honor, ojczyzna.

PRZYPISY

■ Autoreferat pracy doktorskiej, której obrona odbyła się 9 grudnia 1988 r. na Wydziale Humanistycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Promotor: prof. dr hab. Jerzy Jarowiecki; recenzenci: doc. dr hab. Irena Bar-Święch, prof. dr hab. Józef Zbigniew Białek (WSP Kraków).